

AR LIETUVAI REIKALINGA RESPUBLIKOS DIENA?

Tomas Baranauskas

1920 m. gegužės 15 d. Kaune susirinkęs Steigiamasis Seimas formaliai užbaigė Lietuvos valstybės atkūrimo darbą ir paskelbė Lietuvą demokratine respublika. Dabar galiojančiame Atmintinų dienų įstatyme ši diena įrašyta kaip Steigiamojo Seimo susirinkimo diena. Bet ar toks apibūdinimas pakankamai tiksliai nusako šios dienos esmę? Ar iš jo galima suprasti, kad būtent ši diena yra Lietuvos Respublikos pradžia?

Pirmoji Lietuvos Respublika paprastai apibrėžiama 1918–1940 metų chronologinėmis gairėmis. Lietuvos Respublikos įkūrimas istorijos vadovėliuose ir spaudoje dažniausiai tapatinamas su 1918 m. vasario 16-osios Aktu. Tačiau Vasario 16-osios akte pažymėta, kad „Lietuvos valstybės pamatus“ turi nustatyti Steigiamasis Seimas. Iš tiesų iki pat Steigiamojo Seimo sušaukimo Lietuvos valstybė nevadinta respublika, nes tokia ji ir nebuvo – tai buvo valstybė, kurios valdymo forma dar nebuvo nustatyta.

Tiesa, 1918-ųjų vasarą Lietuvos Taryba, nesulaukusi Steigiamojo Seimo sušaukimo, pati pabandė nustatyti Lietuvos valstybės santvarką. 1918 m. liepos 11 d. ji paskelbė apie Viurtenbergo hercogo Vilhelmo von Uracho išrinkimą Lietuvos karaliumi Mindaugo II vardu. Pasikeitus politinei padėčiai Uracho išrinkimas buvo atšauktas. 1918 m. lapkričio 2 d. priimti Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai, nebenumatantys monarcho institucijos. Ši Laikinoji Konstitucija vėl grįžo prie Vasario 16-osios akto nuostatos, kad „Lietuvos valdymo formą ir konstituciją“ nustatys Steigiamasis Seimas.

Steigiamojo Seimo rinkimai buvo surengti 1920 m. balandžio 14–15 d. Tai buvo pirmieji visuotiniai, lygūs, slapti ir tiesioginiai rinkimai Lietuvoje. Balsavimo teisę turėjo visi Lietuvos piliečiai, sulaukę 21 metų amžiaus. Rinkimų kampanija buvo „karšta“, o rinkėjų aktyvumas nepaprastai didelis – rinkimuose dalyvavo net 90 proc. visų turėjusių teisę balsuoti piliečių (682 291 asmuo). Balsuojama buvo už sąrašus, kuriuos galėjo siūlyti partijos ir nepartinės grupės – iš viso buvo įteiktas 31 sąrašas. Absoliučią daugumą vietų gavo krikščionių demokratų blokas (59 mandatus iš 112), po jų ėjo valstiečiai liaudininkai (29) ir socialdemokratai (12). Į Seimą nepateko Prezidento Antano Smetonos vadovaujama Tautos pažangos partija.

Steigiamojo Seimo sušaukimo dieną Kaunas pasitiko išpuoštas vėliavomis, gėlių ir žolynų girliandomis. Nuo ankstauro ryto Kauno katedroje vyko iškilmingos pamaldos, Žaliakalnyje buvo sodinami ažuoliukai. Nors oficialus Seimo atidarymas Kauno miesto teatro rūmuose prasidėjo tik 18.15 val., dar tą pačią dieną Seimas spėjo priimti pirmuosius nutarimus. Buvo išrinktas Seimo Pirmininkas – juo tapo Aleksandras Stulginskis – ir vienbalsiai priimta tokia rezolucija: „Lietuvos Steigiamasis Seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę kaip demokratine respublika, etnologinėmis sienomis, ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėm“.

Taigi būtent 1920 m. gegužės 15 d. Lietuva per savo demokratiškai išrinktus atstovus pasirinko valstybės valdymo formą – demokratine respublika. Ta pati deklaracija galutinai patvirtino ir Lietuvos valstybės atkūrimo faktą, deklaruotą dar Lietuvos Tarybos. Neatsitiktinai ir 1990 m. kovo 11-osios Akte Aukščiausioji Taryba pabrėžė, jog „Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezolucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas“.

Nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika, buvo įtvirtinta ir Steigiamojo Seimo 1920 m. birželio 10 d. priimtoje Laikinojoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje bei 1922 m. rugpjūčio 1 d. – pirmojoje nuolatinėje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje. Ši nuostata pažodžiui pakartota ir dabartinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos pirmajame straipsnyje, kurį 1991 m. vasario 9 d. plebiscito metu patvirtino 76 proc. visų Lietuvos piliečių.

Taigi ką mums reikia ir ką turėtų reikšti Gegužės 15-oji? Ką labiau vertėtų prisiminti – ar tai, kad šią dieną Kaune tiesiog susirinko Steigiamasis Seimas, ar ką jis tą dieną susirinkęs nutarė – būtent, kad Lietuvos valstybė atkuriamą „kaip demokratinė respublika“? Ar ne metas šią dieną pavadinti tikruoju jos vardu – Respublikos diena?

Respublikos diena kai kuriose šalyse yra svarbiausia ar viena iš svarbiausių valstybinių švenčių. Kai kur ji sutampa su Nepriklausomybės diena arba ją atstoja. Antai Italijoje Nepriklausomybės dienos nėra, o Respublikos diena švenčiama birželio 2 d. – 1946 m. tą dieną italai referendumu nutarė pereiti nuo monarchijos prie respublikos. Respublikos dieną greta Nepriklausomybės dienos oficialiai švenčia Portugalija (1910 m. spalio 5 d.), Malta (1974 m. gruodžio 13 d.), Indija (1950 m. sausio 26 d.) ir kai kurios kitos šalys. Šiose šalyse Respublikos diena yra nedarbo diena.

Nesakau, kad mums būtinai reikia dar vienos su valstybės istorija susijusios nedarbo dienos. Bet jeigu jau mūsų Seimui, šiaip ar taip, atrodo, kad nedarbo dienų mums trūksta ir todėl reikia kompensuoti „prarastas“ šventes, kurios sutampa su sekmadieniais (įskaitant ir Velykas bei Motinos dieną, kurios tradiciškai švenčiamos tik sekmadieniais), tai kodėl, užuot mechaniškai pridėjus atsitiktinių dienų, per kurias nieko nešvenčiama, neprisiminus svarbių mūsų istorijos datų – tokių kaip Gegužės 3-osios Konstitucijos diena ar Respublikos diena?

Bet kuriuo atveju Gegužės 15-ąją vertėtų vadinti Respublikos diena – tai būtų prasmingas akcento perkėlimas nuo Steigiamojo Seimo prie Lietuvos Respublikos, kurią jis steigė. Pats Steigiamasis Seimas dėl to neliktų šešėlyje – atvirkščiai, geriau suprasdami, kad jis galutinai pasuko Lietuvos valstybę respublikinės santvarkos keliu ir sukūrė jos teisinius pagrindus (Konstituciją ir svarbiausius įstatymus), geriau suprasime, kodėl šį Seimą verta prisiminti.